

використовуючи лише на адміністративні чи економічні важелі, що вказує на комплексність кризових явищ в освітній сфері, яка стала новітньою тенденцією у цій галузі. Освітня криза може бути вирішена лише з урахуванням усіх її аспектів і інтересів усіх учасників освітнього процесу (людина, суспільство, інститути освіти, держава, глобальне суспільство).

Список використаних джерел

Сандаков Д. Б. Информационный взрыв и наследие XI века. [Электронный ресурс] // Образовательный портал «ОБРАЗОВАНИЕ.by Образование и обучение в Беларуси» – 2010. – Режим доступа: http://www.obrazovanie.by/sandakov/krizis_metodiki.html (13.07.2014) – Название с экрана.

Бодрова Е. В., Никитина С. Б. Кризис системы образования. Поиск новой парадигмы образования на рубеже XX-XXI веков. [Электронный ресурс] // Московский гуманитарный университет. Научные публикации «Открытая кафедра профессора» – 2009 – С. 1-12 – Режим доступа: <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/2009/professor.ru/Bodrova&Nikitina.pdf> (13.07.2014) – Название с экрана.

Гвишиани Д. М. Пределы роста – первый доклад римскому клубу [Электронный ресурс] // Электронный научный журнал «Биосфера» – № 2 – 2002. – Режим доступа: http://www.ihst.ru/~biosphere/Mag_2/gvishiani.htm (13.07.2014) – Название с экрана.

Гвишиани Д. М. Краткий обзор докладов Римскому Клубу [Электронный ресурс] // Электронный научный журнал «Биосфера» – № 3 – 2002. – Режим доступа: http://www.ihst.ru/~biosphere/Mag_3/gvishiani.htm (13.07.2014) – Название с экрана.

Карпец Л. А. Криза сучасної освіти і шляхи її подолання / Л. А. Карпец // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Серія: Філософія. Філософські перипетії. – 2010. – № 917. – С. 140-144.

Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз: Монографія. / Корсак К. В. – К.-Н.: Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 224 с.

Кушаков Ю. В. Нариси з історії німецької філософії Нового часу: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 572 с.

Сандаков Д. Б. Разрушение образования: кризис или антикризисная программа? [Электронный ресурс] // Образовательный портал «ОБРАЗОВАНИЕ.by Образование и обучение в Беларуси» – 2013. – Режим доступа: <http://www.obrazovanie.by/sandakov/krizis-ili-ne-krizis.html> (13.07.2014) – Название с экрана.

References

1. Candakov D. B. Informatsionnyy vzryiv i nasledie XI veka. [Elektronnyy resurs] // Obrazovatelnyy portal «OBRAZOVANIE.by Obrazovanie i obuchenie v Belarusi» – 2010. – Rezhim dostupa: http://www.obrazovanie.by/sandakov/krizis_metodiki.html (13.07.2014) – Nazvanie s ekrana.

2. Bodrova E. V., Nikitina S. B. Krizis sistemy obrazovaniya. Poisk novoy paradigmy obrazovaniya na rubezhe NN-NHI vekov. [Elektronnyy resurs] // Moskovskiy gumanitarnyy universitet. Nauchnyye publikatsii «Otkrytaya kafedra professora» – 2009 – S. 1-12 – Rezhim dostupa: <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/2009/professor.ru/Bodrova&Nikitina.pdf> (13.07.2014) – Nazvanie s ekrana.

3. Gvishiani D. M. Predelyi rosta – pervyy doklad rimskomu klubu [Elektronnyy resurs] // Elektronnyy nauchnyy zhurnal «Biosfera» – # 2 – 2002. – Rezhim dostupa: http://www.ihst.ru/~biosphere/Mag_2/gvishiani.htm (13.07.2014) – Nazvanie s ekrana.

4. Gvishiani D.M. Kratkiy obzor dokladov Rimskomu Klubu [Elektronnyy resurs] // Elektronnyy nauchnyy zhurnal «Biosfera» – # 3 – 2002. – Rezhim dostupa: http://www.ihst.ru/~biosphere/Mag_3/gvishiani.htm (13.07.2014) – Nazvanie s ekrana.

5. Karpets L.A. Kriza suchasnoYi osvIti I shlyahi YiYi podolannya / L.A. Karpets // VIIsnik HNU Im. V.N. KarazIna. – SerIya: FIlosofIya. FIlosofski peripeTIYi. – 2010. – # 917. – S. 140-144.

6. Korsak K.V. OsvIta, suspIstvO, lyudina v NHI stolltItI: Integralno-fIlosofskiy analIz: MonografIya. / Korsak K.V. – K.-N.: Vid-vo NДPU Im. M. Gogolya, 2004. – 224 s.

7. Kushakov Yu.V. Narisi z IstoriYi nImetskoYi fIlosofIYi

Novogo chasu: Navchalniy posIbnik. – K.: Tsentr navchalnoYi lIteraturi, 2006. – 572 s.

8. Sandakov D.B. Razrushenie obrazovaniya: krizis ili antikrizisnaya programma? [Elektronnyy resurs] // Obrazovatelnyy portal «OBRAZOVANIE.by Obrazovanie i obuchenie v Belarusi» – 2013. – Rezhim dostupa: <http://www.obrazovanie.by/sandakov/krizis-ili-ne-krizis.html> – (13.07.2014) – Nazvanie s ekrana.

Boyko A., doctor of philosophical sciences, associate professor, deputy of director TchDBK (Ukraine, Tcherkasy), angela.boyko@ukr.net, **Kayuk T.,** graduate student, CSTU (Ukraine, Tcherkasy), c.didichenko.t@yandex.ua

Analysis of educational crisis complexity trend using «highlighting of trends» method

In the article through the analysis of the works of scientists and philosophers the educational crisis is determined as a complex. For the selection number of educational trends authors proposed and used the «highlighting of trends» method. In the article among general educational trends was revealed the most general «educational crisis complexity trend». The features of the trends and its components were defined by authors. The authors concluded that the «educational crisis complexity trend» is one of the most important trends in this field. Because it determines searching ways to overcome the crisis. Thus, the educational crisis can not be solved partial measures, but only with regarding all aspects and interests of all participants of the educational process (man, society, education institutions, state, global society). Question of finding a solution of this problem and forecasting its future development within this article are not considered.

Keywords: trends, education, the educational crisis, philosophy of education, the «highlighting of trends» method, educational crisis complexity trend.

Бойко А. І., доктор філософських наук, доцент, заступитель директора ЧДБК (Україна, Черкаси), angela.boyko@ukr.net, **Каюк Т. В.,** аспірантка, ЧДТУ (Україна, Черкаси), didichenko.t@yandex.ua

Анализ тенденции комплексности кризиса в образовании путем использования метода «выделения тенденций»

В статье определяется проблема кризисного состояния образования как комплексная. Используя предложенный авторами метод «выделения тенденций» осуществлено выделение ряда последних общих образовательных тенденций, среди которых подробно раскрыта именно «тенденция комплексности образовательного кризиса». В статье рассмотрены особенности данной тенденции и ее составляющие. Авторы пришли к выводу, что комплексность кризиса в образовании является одной из важнейших тенденций в данном смысловом поле, что и определяет поиск путей его преодоления: образовательный кризис не может быть разрешен «точечными» мерами, его преодоление возможно с учетом всех аспектов и интересов всех участников образовательного процесса (человек, общество, институты образования, государство, глобальное общество). Вопрос поисков решения данной проблемы и прогнозирования дальнейшего развития этой тенденции в рамках данной статьи не рассматривались.

Ключевые слова: тенденция, образование, кризис образования, философия образования, комплексность образовательного кризиса.

* * *

УДК 37:3,163.77

Бойченко М. І.

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, головний науковий співробітник, Інститут вищої освіти НАПН України (Україна, Київ), mykhai@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Метою статті є дослідження комунікативного аспекту сучасної університетської освіти у контексті основних умов розвитку сучасного суспільства. Методами дослідження є аксіологічний, структурно-функціональний, герменевтичний та критично-раціональний – на основі системного підходу. Проаналізовано основні засоби забезпечення соціальної комунікації сучасного суспільства: антропологічні як зовнішні рамкові умови, соціально-системні та символічно-системні як внутрішні рамкові умови, а також ціннісно-сміслові чинники соціального розвитку. На цій основі здійснено висновки щодо необхідності дослідження інституційно-організаційних, соціально-спільнотних та екзистенційно-мотиваційних засобів забезпечення сучасної університетської освіти.

Ключові слова: соціальна комунікація, університетська освіта, зовнішні та внутрішні рамки соціального розвитку, соціальні цінності, соціальні інститути, екзистенційна комунікація.

Перед тим, як з'ясувати специфіку соціально-комунікативного забезпечення освіти, слід визнати, що вона має у виразності загальні для будь-якої сфери суспільного життя, тобто для суспільства загалом, засоби комунікативного забезпечення. Такі засоби ми пропонуємо проаналізувати, застосовуючи поняття рамкових умов соціального розвитку, обґрунтований нами раніше [1, с. 19-29]. У випадку аналізу соціальної комунікації варто спочатку з'ясувати, що уможливило саму комунікацію, а вже згодом – як соціальна комунікація забезпечує певні соціальні процеси. Адже, попри моду на те, щоби вирішення всіх сучасних суспільних проблем пов'язувати з комунікацією (здається, цю моду започаткував Карл Ясперс у «Філософській вірі», коли останні сторінки роботи аж надто густо рясніють терміном «комунікація» [22, с. 362-365]), комунікація не може розглядатися як самозрозуміла субстанція чи якась інша абсолютна сутність, яка не потребує пояснень.

Отже, першим кроком має стати з'ясування зовнішніх рамок соціальної комунікації [2, с. 19-24], і пов'язані вони з історією людства, з тими умовами, які уможливили його існування і надали поштовх для певного виду комунікації. Адже соціальна комунікація не є винаходом людства – вона є основою спільного життя усіх соціальних живих істот. Тому передусім варто звернути увагу на антропологічні рамки здійснення соціальної комунікації, які не лише обмежують та у цих межах уможливають комунікацію, але пропонують такі варіанти комунікації, які доступні лише людині. Цю логіку класично обґрунтував свого часу Макс Шелер, коли роз'яснив, що лише людський дух здатен викликати певні види життєвих поривів: «хоч би як сутнісно різнилися «життя» і «дух», все ж, згідно викладеній тут нашій позиції, обидва принципи розраховані в людині один на одного: Дух ідеє життя. Але тільки життя здатне надати дії і здійснити дух, починаючи з його найпростішого спонукання до акту і аж до створення витвору, якому ми приписуємо смисловий духовний зміст» [17, с. 84].

Тут варто нагадати класичні викладки Шелера щодо особливостей використання людиною резервів своєї біологічної основи: «Існуючі відмінності між людиною і твариною у перебігу психічних функцій, звичайно, вельми значні; але значними є також і фізіологічні відмінності між твариною і людиною, і вони значно перевищують морфологічні відмінності між ними. У порівнянні з твариною у людини на утворення нервової субстанції витрачена незрівнянно більша частка всього асиміляційного матеріалу. Використання ж цього матеріалу для утворення форм і структур анатомічно видимих одиниць явно незначна. У порівнянні з тваринами набагато більша частина цього матеріалу перетворюється на чисто функціональну енергію мозку. Процес же цей являє собою фізіологічний корелят того ж самого процесу, який мовою психології ми називаємо «витісненням» і «сублімацією». Тоді як людський організм у своїх сенсомоторних функціях по суті не перевершує організм тварини, розподіл енергії між його великим мозком і усіма іншими системами органів облаштовано інше, ніж у тварини. Людський мозок отримує безумовну перевагу в харчуванні набагато більш яскраво вираженою мірою, аніж мозок тварини, бо він має найбільш інтенсивні і багатосторонні перепади енергії і таку фо-

рму перебігу збуджень, яка менш жорстко обмежена місцем. При загальному гальмуванні асиміляції мозок гальмується в останню чергу і, порівняно з іншими органами, найменше. Кора великого мозку людини зберігає і зосереджує всю історію життя організму і його передісторію. Оскільки кожен особливий процес збудження в мозку змінює щоразу всю структуру збуджень, «той же самий» процес ніколи не може фізіологічно повторитися – факт, що в точності відповідає основному закону психічної причинності, згідно з яким тільки увесь ланцюг переживань у минулому, але аніж не окремий процес, що передує у часі, пояснює наступні психічні події. Оскільки збудження в корі ніколи не припиняються, навіть уві сні, а структурні елементи кожну мить будуються заново, то і фізіологічно слід очікувати потужного надлишку фантазії, – яка не вичерпується і без зовнішніх стимулів, а при усуненні притомної свідомості і її цензури (Фрейд) відразу виходить на перший план» [17, с. 82-83]. Тим самим у соціальній комунікації людини маємо шукати специфіку передусім духовного характеру, а вже потім її поведінкових відповідників – на нашу думку, вона пов'язана зі смисловим наповненням і ціннісними настановами людей. Саме цей аспект втрачають новітні дослідження нейрофізіології Умберто Варели і Франциско Матурані [13], на яких ґрунтується, наприклад, концепція соціальної комунікації Нікласа Лумана [11, с. 193-239], що створює для останнього певні складнощі. Таким чином, названі Шелером характеристики вже виходять за опис зовнішніх рамок соціального розвитку – вони більшою мірою підказують, які саме антропологічні риси людини будуть більш значущими для з'ясування передумов соціальної комунікації.

Для пошуку таких умов варто звернутися до досліджень людини біологами, зокрема Конрадом Лоренцом [9] та Джаредом Даймондом [6]. Однак, доводиться ці умови щоразу уточнювати та інтерпретувати з соціально-філософських і гуманітарних позицій.

Лоренц акцентує увагу на вищу інтенсивність боротьби, а отже і удосконалень не між видами, як твердив Чарльз Дарвін, а всередині виду [9, с. 38-70], що підтверджує раніше запропоновану Георгом Зімеелем максиму, що чим більше у людей спільного, тим гострішим є перебіг конфлікту між ними [7]. «Два роди спільності слід брати до уваги як фундамент особливо гострого антагонізму: спільність якостей і спільність завдяки включеності в єдиний соціальний зв'язок. Перша зводиться винятково до того, що ми є істотами різними. Ворожнеча має тим глибше і сильніше збудити свідомість, чим більшою є схожість партій, від якої вона відштовхується... Люди, у яких багато спільного, часто куди більш пекуче, більш несправедливо ображають один одного, аніж зовсім чужі. Іноді це трапляється тому, що більша область їх взаємної спільності стала чимось самозрозумілим, і тому не вона, а те, що на даний момент їх різнить, визначає позиції один щодо іншого. Переважно це відбувається саме внаслідок їхніх небагатьох відмінностей, а всякий найдрібніший антагонізм набуває іншого відносного значення, ніж це буває між людьми більш відчуженими, з самого початку взаємно орієнтованими на можливі відмінності» [7, с. 505]. Такі спільності і відмінності визначаються саме на смисловому та ціннісному рівні – зовнішньому спостерігачу вони можуть

видатися сміховинними, якщо він не знає того, що стоїть за видимими проявами цих спільностей і відмінностей. Так, Лемюелю Гуліверу причиною війни між народом ліліпутів та країною Блефуску видавалася відмінність між тим, з якого кінця слід розбивати перед споживанням куряче яйце – з гострого (Блефуску) чи з тупого (ліліпути) [16]. Так само мусульманину чи представнику Папуа-Нової Гвінеї може видатися сміховинним розрізнення католиків і православних та історична ворожнеча між ними за принципом, з якого боку у який вони хрестяться.

Даймонд доводить пріоритетність впливу довкілля на ранній стадії розвитку людства, що визначило, втім, і подальші преференції у культурному розвитку, так, він констатує, що «разючі відмінності між довгочасними історіями народів різних континентів пов'язані не зі вродженою різницею між цими народами, а з різницею між їхніми довкіллями» [6, с. 391]. Далі він конкретизує цю різницю, називаючи історичні відмінності: «міжконтинентальні відмінності в диких рослинних і тваринних видах, доступних яко відправний матеріал для одомашнення», групи чинників, «які впливають на темпи дифузії та міграції, котрі сильно різнилися між континентами. Найшвидшими вони були в Євразії через видовженість цього континенту вздовж осі схід-захід і відсутність значних екологічних і географічних перепон» [6, с. 392], група чинників, яка позначає темпи дифузії культурних рослин та тварин та технологічних нововведень не лише всередині, але й між континентами і тут «протягом останніх 6 тис. років найлегшою вона була між Євразією і Субсахарською Африкою», і нарешті – «континентальна відмінність площі та кількості населення. Більші площа і кількість населення означають більшу кількість потенційних винахідників, конкурентних суспільств та інновацій, доступних для запровадження, а також більшу доконечність прийняття й утримання цих інновацій, позаяк суспільства, які цього не робили, переважно усувалися суспільствами-конкурентами» [6, с. 393]. Втім, сам Даймонд визнає, що прямий вплив цих чинників у сучасному суспільстві значно зменшився. Певною мірою долає цей диктат природничих рамок антрополого-історичний підхід Вільяма Мак-Ніла, який на основі позитивістського висновку про перевагу природних умов розвитку західних народів, показує смислове і ціннісне наповнення цієї переваги, яку можна було б і не реалізувати, попри усі сприятливі природні передумови [12, с. 40-109]. Виникнення цивілізації він пов'язує з культурою Месопотамії з її досягненнями, набутими ще до 1700 р. до н.е.: «По-перше, на базі організації життя селян навколо храмової громади стародавні шумери змогли створити умови для зародження цивілізації. Заснована на релігійному світогляді, але підтримувана також практичними послугами, що їх жерці храму надавали селянам, храмова громада дала змогу накопичити значний надлишок сільськогосподарської продукції та використала цей надлишок для забезпечення жерців і армії залежних ремісників. Така спеціалізація сприяла зростанню майстерності та ранньому формуванню художніх, інтелектуальних і технічних традицій» [12, с. 108-109]. «Другим великим досягненням Месопотамії був повільний і поступовий розвиток менш жорсткої соціальної одиниці, «великого суспільства», що функціонувало немов рідина в проміжках

між окремими сільськогосподарськими громадами і зв'язувало їх в єдине більше ціле. Ним також керували жерці, але меншою мірою. Крім того, організація суспільства ґрунтувалася також на законах, адміністративному управлінні, військовій потугі та об'єктивних ринкових відносинах» [12, с. 109]. Цей опис явно свідчить про те, що такі суспільні характеристики не можна висувати з чинників довкілля, хоча необхідність наявності такого довкілля не викликає сумнівів. У Мак-Ніла фактично йдеться про зародження зачатків соціальних систем, які ми вважаємо основними внутрішніми рамковими умовами соціального розвитку [2, с. 24-29].

Що стосується внутрішніх рамкових умов соціального розвитку, то до них ми відносимо, окрім соціальних систем, також усі інші символічні системи, як то мови та інші знакові системи у їхній самодостатності. З одного боку, ці системи були створені самими людьми, а не природою, що не дозволяє їх зараховувати до зовнішніх рамкових умов, але з іншого – вони так само майже не залежать від впливу окремих індивідів і змінюються лише під впливом послідовних змін протягом кількох поколінь. Основними авторами, до яких ми відсилаємо у розгляді цього аспекту проблеми є Ніклас Луман [10] та Кліффорд Гірц [4]. Важливі аспекти функціонування символічного простору також розкривають П'єр Бурдьє [3] та Жан Бодріяр [1].

Окремо слід привернути увагу до більш докладного аналізу і чіткішого розрізнення вертикального та горизонтального вимірів соціальної диференціації, яка, на нашу думку, і відбувається, передусім, на засадах внутрішніх рамкових умов соціального розвитку – за кожним виміром такої диференціації знаходиться певна соціальна або інша символічна система, або навіть не одна. На нашу думку, не всі масштабні вертикальні диференціації у суспільстві є результатом індукованих соціальних процесів, тобто не всі вони штучно і примусово створені (адже найпростіші соціальні ієрархії – панування/підпорядкування, патрунування/лояльність, донор/акцептор – властиві усім біологічним соціальним утворенням), а з іншого боку, не всі горизонтальні диференціації у суспільстві є результатом соціальних інтеграцій, які відбуваються вільно і невимушено, або властиві саме людині (від грибниці і до складних симбіотичних структур природа знає різні види і ступені глибини горизонтальних зв'язків). Втім, саме до такого доволі жорсткого соціального поділу схилилися, очевидно, Джон Локвуд [24] і Юрген Габермас [23], але визнати його задовільним видається передчасним і проблематичним. На нашу думку, кожен із цих різновидів диференціації – як вертикальна, так і горизонтальна, – мають власну внутрішню детермінацію, яка може реалізовуватися у одних випадках самостійно, а у інших – із додаванням зовнішніх чинників. Тоді інтеграційні процеси у сучасному суспільстві, як, до речі, і у попередніх, слід розглядати як такі, що містять у собі органічне доповнення вертикальної та горизонтальної диференціації, наприклад – взаємодоповнення ієрархічних і мережевих структур.

Коли переходимо нарешті до власне соціальних, ціннісних та смислових чинників соціального розвитку, варто зауважити, що адекватне їхнє осмислення можливе лише за умови врахування зовнішніх та внутрішніх рамкових умов соціального розвитку. Значною мірою

складне сполучення таких умов являє собою глобалізація. Соціальна комунікація за доби глобалізації непомітно, але незворотно перейшла у стадію, коли вона все більше визначається своїм міжнародним контекстом. Більше того, міжнародна комунікація все більшою мірою визначає не лише механізми реалізації будь-якої іншої комунікації, але поступово починає визначати все більше сутнісних характеристик будь-якої соціальної комунікації. З цієї точки зору філософський аналіз ціннісно-нормативних засад міжнародної комунікації дає змогу поглибити знання щодо цінностей та норм комунікації на усіх інших рівнях.

Слід розрізняти інституційну та соціокультурну детермінанти здійснення соціальної комунікації. Як правило, інституційні детермінанти аналізуються окремими соціальними науками, такими як правові, політичні науки тощо, а також економікою і соціологією. Загальний розгляд інституційних детермінант соціальної комунікації має здійснювати соціальна філософія, що й реалізується останнім часом переважно завдяки аналізу глобальних соціальних інститутів або їхньої взаємодії з більш традиційними або більш локальними інституціями. Соціокультурну ж детермінанту, як правило, аналізують науки гуманітарні, причому останнім часом переважно в руслі філософської парадигми мультикультуралізму, яка по-своєму доповнює теорію глобальних інститутів. Незважаючи на критику цієї парадигми, на сьогодні відсутні альтернативні теорії, які пропонували би іншу адекватну культурну політику за умов фактичної полікультурності сучасного суспільства.

Наочним прикладом такого комплексного предмету досліджень, який потребує залучення як соціальних, так і гуманітарних наук, може слугувати сфера освіти, і зокрема випадок сучасної університетської освіти. Цікавою і доволі амбітною спробою максимально широкого за охопленням підходу до цього предмету є дослідження у галузі комунікативної філософії, яка намагається надати широку теоретичну платформу для сполучення теоретичних засобів різних наук. Втім, ця спроба потребує конструктивної критики і доопрацювання.

Розглядаючи можливість застосування комунікативної філософії до цього предмету дослідження, варто конкретизувати пропоновану нею процедуру досягнення раціонального консенсусу в результаті здійснення аргументативного дискурсу за рахунок ширшого розгляду проблеми засобів досягнення такого консенсусу. Так, у комунікативній теорії видається цілком виправданим протиставлення досягнення консенсусу за рахунок компромісів як менш стійкого досягненню консенсусу за рахунок створення нових спільних цінностей. Компроміси, навіть обоюдопільні, означають поступки сторін, тобто їх відступ від вихідних засадничих принципів, що завжди залишатиме підстави для реваншу і відходу від досягнутого консенсусу. Тоді як творення нових цінностей в ході дискурсу відкриває цілком новий рівень комунікації між сторонами, коли старі, проблемні позиції нібито «перекриваються», охоплюються новими, які більш повно враховують нові реалії комунікації. Причому спільно досягнуті, вони починають нову спільну історію конструктивної, а не конфліктної взаємодії. Водночас, не можна розглядати досягнення такого нового ціннісного консенсусу як можливе лише на раціональних засадах.

Простежимо це на прикладі сучасної університетської освіти. По-перше, слід брати до уваги кращі традиції, які можна знайти у кожній зі сторін конфлікту: якщо йдеться про адміністрацію та студентство, то завжди можна виявити хоча би кількох кращих представників професури серед адміністрації так само, як і незаперечних відмінників навчання серед незадоволеного студентства – саме цінності вищої освіти, а не адміністративні, економічні, правові чи громадсько-політичні можуть дати надійну основу для розв'язання конфлікту у сфері вищої освіти, тоді як інші цінності мають бути супутніми. Не обов'язково при цьому (а швидше навпаки – навряд чи) кращими переговорниками будуть ті, хто найглибше занурився у конфлікт і добре його для себе раціоналізував. По-друге, до розв'язання конфлікту у освітній комунікації долучаються також принципово нерефлексовані та нераціоналізовані аргументи, як то репутація закладу та професії, особиста гідність та цілісність позицій учасників конфлікту. Ці чинники можуть не лише перешкоджати вирішенню конфлікту у своїй нераціональності (як, імовірно, мають вважати представники комунікативної філософії), але саме завдяки своїй ірраціональності непрямо сприяти пошуку раціональних аргументів.

Як казав свого часу Карл Попер, раціоналізм «ґрунтується на ірраціональній вірі». Справді, аргументує Попер, якщо припустити, що існують певні абсолютні критерії раціональності (і тим самим припустити їх недосконалість для критики), тоді необхідною передумовою будь-якої раціональної дискусії стане визнання всіма її учасниками цієї абсолютності. А це можливо тільки тоді, якщо ці учасники вже є раціоналістами. «Можна сказати, що спочатку має бути прийнятим раціоналістичний підхід і тільки після цього можуть стати ефективними аргументи і досвід. Отже, раціоналістичний підхід не може бути обґрунтований ані досвідом, ані аргументами». Отже, резюмує Попер, у підґрунті раціоналістичного підходу лежить «ірраціональна віра в розум» [14, с. 267].

Таким чином, тема аргументативного дискурсу потребує ретельного доопрацювання, тоді як нерідко вітчизняні дослідники або поглиблюють певні слабкості цього поняття, наявні вже у комунікативній філософії Юргена Габермаса та Карла-Ото Апеля, або, долаючи ці слабкості, неявно відступають від теоретичних позицій цих класиків. З одного боку, часто дещо розширено витлумачують можливості такого дискурсу у забезпеченні громадянського та морально-етичного виховання. Це стосується, передусім, того, що, будучи важливим засобом забезпечення такого виховання, аргументативний дискурс, на нашу думку, не спроможний бути його основою. В основі громадянського та морально-етичного виховання лежать конкретні цінності конкретних соціальних спільнот, а не дотримання чіткості певних формальних процедур, наскільки важливими би не були ці процедури. Так, вони самі являють собою певну цінність – особливо на етапі формування постконвенційної етики. Однак, ця цінність не може замінити чи підміняти собою інші цінності. Тому видається недоречним протиставлення універсалістських цінностей національним чи локальним – завдання полягає у наданні останнім універсалістського процедурного забезпечення у їхньому функціонуванні. Консенсус можливий не за-

вдяки подоланню патріотичних цінностей, а завдяки наданню їм аргументативного, а не догматичного характеру.

З іншого боку, громадянське і морально-етичне виховання у системі освіти відбуваються не стільки паралельно з процесом навчання, скільки завдяки останньому і через нього. Навчання у системі освіти не є автономним від функціонування інших соціальних систем (у тому числі й системи моралі) – навпаки, у навчанні усі різновиди соціально-системної раціональності отримують особливу інтерпретацію і трансформуються у складові змісту навчального процесу. Тут нерідко вітчизняні дослідники, слідом за класиками комунікативної філософії, навпаки, звужують значущість аргументативного дискурсу – адже, на нашу думку, насправді він не протистоїть системній раціональності (як одна самоціль іншій), а забезпечує її функціонування. Особливо наочним це є саме у сфері освіти, системні завдання якої якнайкраще реалізуються у формі аргументативного дискурсу, численні приклади чого наводить саме університетське життя. Таким чином, пряме протиставлення Життєвіту Системі, яке вперше запропонував Габермас у своїй «Теорії комунікативної дії» [23], йде, на нашу думку, врозріз з фактичним функціонуванням освітнього життєвіту.

У зв'язку з цим варто розвіяти ще один міф, пов'язаний зі сферою освіти. Йдеться про однозначно позитивну (збереження нині позиції виробленої Кондорсе для XVIII століття [8]), або майже однозначно негативну [5] оцінку соціальної програми Просвітництва для сучасного суспільства. З одного боку, ми не поділяємо припущення Жан-Жака Руссо щодо морального регресу у зв'язку з прогресом наук і мистецтв [15], але з іншого боку, разом з ним відкидаємо саму ідею загального (тотального) прогресу, як у царині освіти, так і у царині моралі. Мораль критично залежить від особистих рішень і не може ані вимірюватися у позитивістському плані як середній рівень моральності у суспільстві, ані залежати у нормативістському плані від факту наявності напрацьованих у певній комунікативній спільноті універсалістських норм. Хоча наявність звичайних моральних практик або ж досконалих моральних нормативів поведінки може розглядатися як позитивний чинник і нерідко необхідна підстава для прийняття особистістю адекватних моральних рішень, однак достатньою підставою для прийняття таких рішень є лише усталена особистісна практика морально орієнтованої поведінки і особиста моральна настанова і особисте бажання приймати моральні рішення. У такому підході питання про соціальний прогрес видається дещо не релевантним, навіть якщо йдеться про моральну компетентність і моральну налаштованість та бажання чинити морально у представників соціальних наук. Соціальний прогрес (у різних його вимірах і проявах) відбувається в кінцевому рахунку з урахуванням особливих моральних рішень окремих представників людства чи конкретних суспільств і комунікативних спільнот, однак навряд чи можна поняття прогресу застосовувати до сфери моралі, або у зв'язку з конкретними змінами у сфері моралі (тут ми вважаємо недостатньо обґрунтованою відому тезу Юргена Габермаса щодо поетапного розвитку науково-технічного знання у залежності від змін знання морально-практичного [23]). Для подолання такого романтиз-

му варто було би звернутися до праць з соціології знання Макса Шелера, зокрема, з одного боку, до його критики позитивізму у обґрунтуванні наукового пізнання [19], а з іншого – до критики Шелером номіналістичної епістемології Макса Вебера [18]. Це не лише сприяло би більш повному викладу теми легітимації соціальних наук з боку етики, але й прояснило би філософські засади ціннісного розгляду сучасної університетської освіти.

І саме тут варто повернутися до витоків теми комунікації як філософської і звернутися на підставі здійсненої раціонально-ціннісної критики до праць Ясперса, передусім до його другого тому «Філософії», а саме – до розділу, присвяченого темі комунікації [21, с. 54-119]. Екзистенційна комунікація, до якої Ясперс приходить з царини психіатрії і психопатології [20], розглядається у «Філософії» вже під універсальним кутом зору, що робить деякі тези Ясперса надто абстрактними. Видається доречним перевіряти практичність тез щодо комунікації, пропонуваніх цим німецьким класиком філософії і до того ж блискучим лектором, саме на сфері університетської освіти. Особливо ж сучасна університетська освіта, значна частина технічних (і не лише) проблем якої вже вирішена завдяки сучасним інформаційно-комунікативним технологіям, є, на нашу думку, якнайкращим доказом істинності переважної більшості філософських викладок Ясперса. Адже саме екзистенційна відкритість до комунікації, налаштованість на комунікацію є тією базовою цінністю, без якої неможлива ані вища освіта, ані жодна соціальна комунікація загалом.

Таким чином, можна резюмувати, що соціально-комунікативні засоби забезпечення сучасної університетської освіти можна співвіднести із зовнішніми та внутрішніми рамками соціального розвитку, з одного боку, та складним ціннісно-смісловим забезпеченням цієї освіти, досліджувати яке слід через аналіз як інституційно-організаційних аспектів університетської освіти, так і через дослідження комунікативних спільнот, які підтримують освітній дискурс, так і, нарешті, через осягнення тих екзистенційних мотиваторів до освіти, які властиві сучасній людині.

Список використаних джерел

1. Бодрийяр Ж. Фатальні стратегії / Жан Бодіяр [пер. з франц. Леоніда Кононовича]. – Львів : Кальварія, 2010. – 192 с.
2. Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісні і функціональні аспекти. Монографія / М. І. Бойченко. – К.: ПРОМІНЬ, 2011. – 320 с.
3. Бурдьє П. Социология социального пространства / Пьер Бурдьє [Пер. с франц.: отв. ред. перевода Н. А. Шматко]. – СПб.: Алетейя, 2013. – 288 с.
4. Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе / Кліффорд Гірц [Пер. з англ. Н. Комарова]. – К.: Дух і Літера, 2001. – 542 с.
5. Грей Дж. Поминки по Просвещению: Политика и культура на закате современности / Дж. Грей; [пер. с англ.]. – М.: Практикс, 2003. – 368 с.
6. Даймонд Дж. Зброя, мікроби і харч. Витоки нерівностей між народами / Джаред Даймонд [пер. з англ. та наук. ред. Т. Цимал]. – К.: Ніка-центр, 2009. – 488 с.
7. Зиммель Г. Человек как враг / Георг Зиммель [пер. с нем.] // Зиммель Г. Избр.: В 2-х тт. – М.: Юрист, 1996. – Т.2. – С. 501-508.
8. Кондорсе Ж. А. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума / Мари Жан Антуан Николя де Карита Кондорсе [пер. с фр. И. А. Шапиро]. – М.: Соцэкгиз, 1936. – 265 с.
9. Лоренц К. Так называемое зло. К стокам агрессии / К. Лоренц; [пер. с нем. И. Андрущенко]. – К.: Знання, 2011. –

351 с.

10. Луман Н. Невероятность коммуникации; [пер. с нем.] / Н. Луман; [пер. с нем. А. М. Ложеницина, под ред. Н. А. Головина] // Проблемы теоретической социологии. Вып.3. / Отв. ред. А. О. Бороноев. – СПб.: Издательство СПбГУ, 2000. – С. 165-199.

11. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Н. Луман; [пер. с нем. И. Д. Газиева; под ред. Н. А. Головина]. – СПб.: Наука, 2007. – 648 с.

12. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / В. Мак-Ніл; [пер. з англ. за ред. А. Галушки]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.

13. Матурана У. Древо познания = The Tree of Knowledge / Умберто Р. Варела, Франциско Х. Матурана. Перевод с англ. Ю. А. Данилова – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 224 с.

14. Поппер К. Открытое общество и его враги: В 2-х тт. / Карл Поппер [Пер. с англ., под ред. В. Н. Садовского]. – М.: Культурная инициатива, 1992. – Т.2. – 528 с.

15. Руссо Ж.-Ж. Рассуждения, получившие премию Дижонской Академии в 1750 году по вопросу, предложенному этой же Академией: «Способствовало ли возрождение наук и искусств очищению нравов?» / Жак-Жак Руссо [Пер. с фр. А. Д. Хаютина] // Руссо Ж.-Ж. Трактаты. – М.: Наука, 1969. – С. 9-30.

16. Свіфт Дж. Мандри Гуллівера / Дж. Свіфт [пер. з англ. Ю. Лісняк]. – К.: Дніпро, 1983. – 288 с.

17. Шелер М. Положение человека в космосе / Макс Шелер [пер. с нем. А. Филиппова] // Проблема человека в западной философии. – М.: Прогресс, 1988. – С. 31-95.

18. Шелер М. Проблемы социологии знания / Макс Шелер [Пер. с нем., коммент., послесл. А. Н. Малюкина]. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2011. – 320 с.

19. Шелер М. Человек и история / М. Шелер; [пер. с нем. А. Н. Малюкина] // Шелер М. Избранные произведения. – М.: Гнозис, 1994. – С. 70-97.

20. Ясперс К. Общая психопатология / К. Ясперс; [Пер. с нем. Л. О. Аюпяна под ред. докт. мед. наук В. Ф. Войцеха и канд. филос. наук О. Ю. Бойцовой]. – М.: «Практика», 1997. – 1056 с.

21. Ясперс К. Философия: В 3-х т. / Карл Ясперс [пер. с нем. А. К. Судакова]. – М.: Канон+, 2012. – Т.2. – 448 с.

22. Ясперс К. Философская вера / Карл Ясперс // Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991. – С. 260-365.

23. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns / Jürgen Habermas. – Bd. 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981. – 642 s.

24. Lockwood D. Social Integration and System Integration / D.Lockwood // Explorations in Social Change / G.Zollshan and W.Hirsch (eds.). – Boston: Houghton Mifflin, 1964. – P.244-257.

References

1. Bodrijjar Zh. Fatal'ni strategii' / Zhan Bodijjar [per. z franc. Leonida Kononovycha]. – L'viv: Kal'variya, 2010. – 192 s.

2. Boychenko M.I. Systemnyj pidhid u social'nomu piznanni: cinnisni i funkcional'ni aspekty. Monografija / M.I. Boychenko. – K.: PROMIN', 2011. – 320 s.

3. Burd'e P. Sociologija social'nogo prostranstva / P'er Burd'e [Per. s franc.; otv. red. perevoda N.A. Shmatko]. – SPb.: Aletejja, 2013. – 288 s.

4. G'irc K. Interpretacija kul'tur: Vybrani ese / Kliford G'irc [Per. z angl. N.Komarova]. – K.: Duh i Litera, 2001. – 542 s.

5. Grej Dzh. Pominki po Prosvshheniju: Politika i kul'tura na zakate sovremenosti / Dzh.Grej; [per. s angl.]. – M.: Praksis, 2003. – 368 s.

6. Dajmond Dzh. Zbroja, mikroby i harch. Vytoky nerivnostej mizh narodamy / Dzhared Dajmond [per. z angl. ta nauk. red. T.Cymal]. – K.: Nika-centr, 2009. – 488 s.

7. Zimmel' G. Chelovek kak vrag / Georg Zimmel' [per. s nem.] // Zimmel' G. Izbr.: V 2-h tt. – M.: Jurist, 1996. – Т.2. – S.501-508.

8. Kondorse Zh.A. Jeskiz istoricheskoj kartiny progressa chelovecheskogo razuma / Mari Zhan Antuan Nikolja de Karita Kondorse [per. s fr. I.A. Shapiro]. – M.: Socjkgiz, 1936. – 265 s.

9. Lorenc K. Tak nazyvaemoe zlo. K stokam agressii / K.Lorenc; [per. s nem. I.Andrushhenko]. – K.: Znannja, 2011. – 351 s.

10. Luman N. Neverojatnost' kommunikacii; [per. s nem.] / N.Luman; [per. s nem. A.M. Lozhenicina, pod red. N.A. Golovina] // Problemy teoreticheskoj sociologii. Vyp.3. / Otv. red. A.O. Boronoev. – SPb.: Izdatel'stvo SPbGU, 2000. – S.165-199.

11. Luman N. Social'nye sistemy. Ocherk obshhej teorii / N.Luman; [per. s nem. I.D. Gazieva; pod red. N.A. Golovina]. –

SPb.: Nauka, 2007. – 648 s.

12. Mak-Nil V. Pidnesennja Zahodu. Istorija ljuds'koi' spil'noty / V.Mak-Nil; [per. z angl. za red. A.Galushky]. – K.: Nika-Centr, 2011. – 960 s.

13. Maturana U. Drevo poznaniya = The Tree of Knowledge / Umberto R.Varela, Francisco H. Maturana. Pervod s angl. Ju.A. Danilova – M.: Progress-Tradicija, 2001. – 224 s.

14. Popper K. Otkrytoe obshhestvo i ego vragi: V 2-h tt. / Karl Popper [Per. s angl., pod red. V.N. Sadovskogo]. – M.: Kul'turnaja iniciativa, 1992. – Т.2. – 528 s.

15. Russo Zh.-Zh. Rassuzhdenija, poluchivshie premiju Dizhonskoj Akademii v 1750 godu po voprosu, predlozhenomu jetoj zhe Akademiej: «Sposobstvovalo li vozrozhdenie nauk i iskusstv ochishheniju нравов?» / Zhak-Zhak Russo [Per. s fr. A.D. Hajutina] // Russo Zh.-Zh. Traktaty. – M.: Nauka, 1969. – S.9-30.

16. Svift Dzh. Mandry Gullivera / Dzh.Svift [per. z angl. Ju.Lisnjak]. – K.: Dnipro, 1983. – 288 s.

17. Sheler M. Polozhenie cheloveka v kosmose / Maks Sheler [per. s nem. A.Filippova] // Problema cheloveka v zapadnoj filosofii. – M.: Progress, 1988. – S.31-95.

18. Sheler M. Problemy sociologii znaniya / Maks Sheler [Per. s nem., komment., poslesl. A.N. Malinkina]. – M.: Institut obshhegumanitarnykh issledovanij, 2011. – 320 s.

19. Sheler M. Chelovek i istorija / M.Sheler; [per. s nem. A.N. Malinkina] // Sheler M. Izbrannye proizvedenija. – M.: Gnozis, 1994. – S.70-97.

20. Jaspers K. Obshhaja psihopatologija / K.Jaspers; [Per. s nem. L.O. Akopjana pod red. dokt. med. nauk V.F. Vojcеха i kand. filos. nauk O.Ju. Bojcovoj]. – M.: «Praktika», 1997. – 1056 s.

21. Jaspers K. Filosofija: V 3-h t. / Karl Jaspers [per. s nem. A.K. Sudakova]. – M.: Kanon+, 2012. – Т.2. – 448 s.

22. Jaspers K. Filosofskaja vera / Karl Jaspers // Jaspers K. Smysl i naznachenie istorii. – M.: Politizdat, 1991. – S.260-365.

23. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns / Jürgen Habermas. – Bd. 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981. – 642 s.

24. Lockwood D. Social Integration and System Integration / D.Lockwood // Explorations in Social Change / G.Zollshan and W.Hirsch (eds.). – Boston: Houghton Mifflin, 1964. – P.244-257.

Boychenko M.I., Doctor of philosophical sciences, docent, professor of Department of philosophy, Taras Shevchenko national university of Kyiv, chief researcher at the Institute of Higher Education NAPS of Ukraine (Ukraine, Kiev), mykhai@ukr.net

Socio-communicative means of modern university education

The aim of the paper is to investigate the communicative aspect of modern university education in the context of the basic conditions of modern society. Research methods are axiological, structural-functional, hermeneutic and critical-rational – based on a systematic approach. The basic means of social communications of modern society: anthropological as external framework, social-systemic and the symbolic-systemic as internal framework and value-semantic factors of social development. On this basis, there are made the conclusions about the need to study institutional-organizational, social-communicative and existential-motivative means of providing modern university education.

Keywords: social communication, university education, external and internal framework of social development, social values, social groups, social institutions, existential communication.

Бойченко М. И., доктор философских наук, доцент, профессор кафедры философии, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко, главный научный сотрудник, Институт высшего образования НАПН Украины (Украина, Киев), mykhai@ukr.net

Социально-коммуникативные средства обеспечения современного университетского образования

Целью статьи является исследование коммуникативного аспекта современного университетского образования в контексте основных условий развития современного общества. Методами исследования являются аксиологический, структурно-функциональный, герменевтический и критический-рациональный – на основе системного подхода. Проанализированы основные средства обеспечения социальной коммуникации современного общества: антропологические как внешние рамочные условия, социально-системные и символично-системные как внутренние рамочные условия, а также ценностно-смысловые факторы социального развития. На этой основе осуществлены выводы о необходимости исследования институционально-организационных, социально-общественных и экзистенциально-мотивационных средств обеспечения современного университетского образования.

Ключевые слова: социальная коммуникация, университетское образование, внешние и внутренние рамки социального развития, социальные ценности, социальные сообщества, социальные институты, экзистенциальная коммуникация.